

DOI 10.31558/2519-2949.2020.3.13

УДК 339.92(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1378-3396>

Котик Ю. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕКОНОМІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У статті розкриваються сутнісні характеристики економізації зовнішньої політики України, етапи її становлення. Доводиться, що провідні світові держави мають тривалий напрацьований досвід економізації зовнішньої політики, який базується на постулаті забезпечення економічного зростання та сприяння добробуту як її головної мети. Формування засад економічної політики зовнішніх інституцій України відбувається у поєднанні радянських традицій та зразків світової практики. Акцентується увага на негативному впливі різновекторної зовнішньої політики головних акторів України на її економізацію. Стверджується, що економічна дипломатія перебуває у постійному процесі реформування, яке є не завжди послідовним, що негативно впливає на її результативність. Дипкорпусу не вистачає кваліфікованих кадрів-менеджерів саме зовнішньоекономічної діяльності. Вкрай необхідним є активний розвиток інститутів «недержавної дипломатії». Поки що не знайдено ефективну модель залучення громадянського суспільства. Зосереджується увага на важливості співпраці України з міжнародними організаціями в умовах збройного конфлікту на Сході та різкого скорочення експортно-імпортних операцій з Росією. Зроблено висновки, що в умовах глобалізації зростає роль соціальної функції МЗС України та її дипломатичного корпусу, яка полягає у інформаційному забезпеченні та правовому захисті українських громадян за кордоном. Зовнішньоекономічним інституціям потрібно максимально сприяти експортерам продукції з високою доданою вартістю. Провладнім колам України не завжди вистачає розуміння або бажання розуміти, що потужна економічна складова зовнішньої політики нашої держави та ефективна діяльність економічної дипломатії, що її втілює, є вагомим внеском у могутність економіки України, а отже її національної безпеки, безпеки кожного громадянина. Залишається значною мірою невирішеною проблема розмежування функцій провладних інституцій, насамперед що стосується повноважень адміністрації/офісу президента та міністерства закордонних справ. В основі успішної експортної експансії України мають бути більш фундаментальні системні інструменти, ніж прийнята Стратегія експорту. Існує нагальна потреба не тільки збереження, але й вдосконалення загальної стратегії зовнішньої політики, укріплення її пріоритетних напрямів та базових принципів.

Ключові слова: економізація, зовнішня політика, економічна дипломатія, економічна безпека, національні інтереси.

Постановка проблеми

Проведений Інститутом світової політики аудит зовнішньої політики України з'ясував, що 54,1% опитаних українців вважають, що ключовим пріоритетом зовнішньої політики повинен бути пошук нових ринків збуту, інакше кажучи її економізація[1]. Важливо, що не зважаючи на певні коливання, цей пріоритет мав високу підтримку представників різних регіонів, професійних сфер та вікових категорій, і таким чином, ми можемо говорити про певний консенсус серед населення нашої держави. З іншого боку, економізація (як правило у вигляді економічної дипломатії) є обов'язковим елементом зовнішньої політики розвинених країн (і не тільки розвинених)[39]. Крім того, питання економічних аспектів зовнішньої політики розглядалося як важлива складова науки про міжнародні відносини. Про це свідчить публікація одного з засновників політичного реалізму Ганса Моргентау (Hans J. Morgenthau) [40]. В Україні також це питання активно обговорюється як на експертному, так і урядовому рівні. Разом з тим, практика економізації в нашій державі не те що далека від досконалості, але навіть не відповідає базовим потребам. Агресія Росії проти України не тільки не є приводом для відтермінування вирішення цього завдання, а, навпаки, вкрай актуалізувала його, особливо що стосується сфери економічної безпеки та економічного забезпечення безпекового сектору.

Мета дослідження – з'ясувати стан економізації зовнішньої політики незалежної України, визначити його особливості та динаміку, окреслити можливі шляхи вирішення. Задля досягнення мети ми плануємо вирішити кілька взаємопов'язаних завдань: охарактеризувати успішний зарубіжний досвід економізації; запропонувати періодизацію становлення цієї складової міжнародної діяльності України, визначити та пояснити специфіку кожного з етапів; надати певні рекомендації щодо ефективнішого впровадження економізації.

Аналіз останніх досліджень

Як вже зазначалося, економізація має певну історію успіху впровадження в практику зовнішньої політики зарубіжних країн, передусім розвинених демократій. Важливим фактором цієї історії успіху став високий рівень теоретичного осмислення ключових аспектів явища. Переважно предмет нашого дослідження визначається зарубіжними науковцями в якості економічної дипломатії (*economic diplomacy*), і відповідно, розглядається передусім як специфічна складова ширшого явища дипломатія [34]. Серед останніх дослідницьких доробків системного розуміння саме економічної дипломатії відзначимо монографію інтернаціонального колективу під редакцією представників Лондонської школи економіки Ніколаса Баєна (Nicholas Bayne) та Стівена Вулкока (Stephen Woolcock) «Нова економічна дипломатія» [41]. Це видання не тільки пропонує бачення сутності та основних аспектів економічної дипломатії, але також розглядає їх в практичному вимірі на прикладі країн різної суспільної природи та регіональної належності. В контексті завдань нашого дослідження заслуговує на увагу детальний аналіз кореляції економічної дипломатії та системи прийняття зовнішньополітичних рішень в книзі Чарльза Четтер'є (Charles Chatterjee) [36].

Серед вітчизняних авторів, що досліджують окремі аспекти проблематики, відзначимо роботи О. Шарова, який займається аналізом і узагальненням світового досвіду економізації зовнішньої політики держав [26; 27]. Створення української моделі економічних інституцій зовнішньої політики, що базується на використанні адаптованих і традиційно близьких для нашої держави світових зразків, ефективної структури економічної дипломатії та її недержавних представництв – предмет особливої уваги у працях кадрового дипломата А. Веселовського [3]. Питання безпеки та конкурентоспроможності економіки України в умовах глобалізації розглядаються в колективній монографії Національного інституту стратегічних досліджень [2]. Важливу емпіричну основу для наукової розвідки створюють опитування населення та експертів щодо пріоритетів та якості зовнішньої політики, серед яких варто виокремити проєкт Інституту світової політики «Аудит зовнішньої політики України» [1] та щорічні огляди ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма» за підтримки Фонд ім. Ф. Еберта [21-25]. Уявлення про інституціонально-нормативні засади економізації зовнішньої політики України надають документи органів державної влади [19; 20], виступи, інтерв'ю, публікації державних і політичних діячів [16], міжнародні угоди нашої держави [18].

Концептуально наше дослідження має три основних опори. Перша з них – це бачення, яке запропоновано авторами вже згадуваної книги «Нова економічна дипломатія». Ключові характеристики цього бачення: широке тлумачення економічної дипломатії, яка включає внутрішньо та зовнішньополітичні виміри, державних і недержавних акторів міжнародних відносин, проблеми та інструменти, багаторівневність; системність. Щодо системності, то, маючи на увазі наші власні дослідницькі завдання, нас найбільше зацікавили два аспекти: тлумачення напружень економічної дипломатії [41, р. 10-12] та системних факторів [41, р. 6-7].

Друга опора – це так званий «широкий підхід» в теорії міжнародної безпеки, який склався в рамках Копенгагенської школи і насамперед в роботах її визнаного лідера Баррі Бузана. Ми використали широке системне розуміння Б. Бузаном секторів безпеки (включно з виокремленням економічного), в якому політичний сектор виступає інтегруючим, тому що саме політика є сферою прийняття та реалізації рішень [35]. В умовах російської агресії особливої актуальності набуває не тільки усвідомлення значення економічного сектора безпеки, але й політична практика з урахуванням системної взаємозалежності різних секторів безпеки.

Нарешті третя опора – методологічно важливе роз'яснення суті економічного компонента зовнішньої політики, яке зробив заступник міністра фінансів США в адміністрації Дж. Буша-молодшого (і професор економіки) Джон Тейлор. Він наголосив на необхідності розглядати специфіку міжнародної економічної політики Сполучених Штатів в контексті загальних принципів політики. Далі Тейлор дуже просто сформулював два основних завдання міжнародної економічної політики: економічне зростання та економічна стабільність (США), причому економічне зростання розглядається передусім як необхідна передумова покращення життєвих стандартів, добробуту

американців[42]. На жаль, український досвід демонструє слабкість згаданої кореляції між економізацією та добробутом і в якості мотиву політичних еліт, і з точки зору розуміння пересічними громадянами.

Таким чином, вказані «концептуальні опори», на нашу думку, дозволяють впорядкувати теоретичні засади дослідження, разом з тим, їхнє застосування вимагає врахування особливостей української ситуації в економізації зовнішньої політики.

Виклад основного матеріалу

Ідея економізації зовнішньої політики держави не нова, а практика її втілення має багатовікову історію. Чи не вперше, вона стала визначальним принципом пізнього меркантилізму і знайшла відображення у теорії активного торгівельного балансу, основними положеннями якої є збільшення посередницької торгівлі, розвиток експортних галузей, переважання експорту готової продукції над імпортом, як правило сировини. На практиці вона знайшла відображення у розвитку економіки Англії в другій половині XVI – XVII ст., а теоретичне продовження у теорії «невидимої руки» А. Сміта [6, с.334], який пропагував економічний лібералізм у зовнішній політиці та принципі порівняльної переваги в зовнішній торгівлі Д. Рікардо[6, с.367]. Але становлення економічної дипломатії як ресурсу забезпечення могутності держави відбувалося перед усім в англосаксонській традиції, спочатку у вигляді імперської політики Великої Британії, а потім – зовнішній політиці США, які змінили свою колишню метрополію в якості світового лідера. Так, доктрина вже п'ятого президента США Д. Монро «Америка для американців», сприяла не лише консолідації нації, а змусила світову спільноту брати до уваги її інтереси, економічні зокрема. Перемога демократичної Півночі, промисловий переворот, швидкий розвиток сільського господарства, якому сприяв демократичний акт про гомстеди, поєднання дешевої робочої сили і новітніх технологій у розвитку промисловості і сільського господарства стали фундаментом американської індустріалізації, а конкурентні товари та послуги і позичковий капітал – потужним економічним аргументом у зовнішній політиці. На практиці вони були застосовані у «доктрині Хейя»: «політиці відкритих дверей» щодо Китаю у 1899 р. та «дипломатії долара» У. Тафта, а також у вирішенні зовнішньополітичних інтересів США у країнах Латинської Америки на початку XX ст. В період холодної війни переконливим успіхом участі зовнішньополітичних відомств США у «просуванні» своїх економічних інтересів в поєднанні з вирішенням геополітичних завдань стримування комунізму став «план Маршала», який отримав назву очільника зовнішньополітичного відомства США. Його координацію і контроль здійснювали американські державні інституції, насамперед, – Адміністрація економічного співробітництва США. Таким чином, чи не головним чинником у становленні США в якості світової держави у першій половині XX століття, стала економічна складова зовнішньої політики.

Після завершення періоду «холодної війни» та падіння Берлінської стіни, економічні чинники у зовнішній політиці США залишалися пріоритетними, але адаптувалися під нові обставини світової політики, яка в перші десятиліття після закінчення холодної війни характеризувалася унікальною могутністю Сполучених Штатів. Вони втілились у ініціативи заступника держсекретаря США Л. Іглбергера, оприлюднені у листопаді 1989 року. «Іглбергівський біль про права» став каталізатором економізації зовнішньої політики США. Президент США Б. Клінтон утворив Національну економічну раду, намагаючись закріпити економічний напрямок у зовнішній політиці. З того часу, курс на захист економічних інтересів американських компаній та громадян залишається одним з визначальним у діяльності зовнішніх відомства США. Економізація зовнішньополітичної діяльності США набула системного явища, є продовженням втілення демократичних засад у внутрішній економіці, практичним втілення неолібералізму або ліберального інституціоналізму в теорії міжнародних відносин. Вона стала прикладом для інших держав світу, і не лише розвинутих, які активізували свою зовнішню політику у цьому напрямку наприкінці XX ст. Разом з тим слід визнати, що популістська інтерпретація економізації зовнішньої політики адміністрацією Дональда Трампа серйозно нашкодила гармонійній «вбудованості» цього компоненту в стратегію американського глобального лідерства, яку достатньо успішно (хоча й в різних форматах) реалізовували президенти Б. Клінтон, Дж. Буш-молодший та Б. Обама. Привертаємо увагу до цього аспекту через те, що ця проблема напруження між економікою і політикою є однією з центральних для зовнішньої політики України. В даному випадку ми дещо адаптуємо визначення такого напруження Н. Баєном та С. Вулкоком [41, р. 10].

Загалом, «економічна дипломатія – це сукупність організаційно-правових інструментів та дій у зовнішньоекономічній царині та скоординована взаємодія державних і недержавних структур

із метою забезпечення сталого розвитку країни та її економічної безпеки, особливо в умовах глобалізації»[26, с. 10]. Коли ми говоримо про економізацію зовнішньої політики, ми маємо на увазі процес набуття наведених вище характеристик, акцентуємо систему цілей та заходів зовнішньополітичної діяльності державних та недержавних інституцій, спрямованих на зростання економічної могутності країни та прибутків юридичних та фізичних осіб шляхом інтегрування держави до світового ринку у наступних напрямках: сприяння розширенню ринків збуту товарів та послуг вітчизняних виробників, залучення іноземних інвестицій, інтегрування економіки держави у регіональні та світові об'єднання, інформаційне забезпечення та захист безпеки життєдіяльності своїх громадян за кордоном.

Аналізуючи інституціонально-нормативний вимір досвіду держав світу у цьому процесі всіх акторів можна розподілити на три групи. До першої належать держави, де провідне місце у економічній дипломатії відіграють міністерства закордонних справ, а саме Бельгія, Греція, Грузія, Данія, Македонія та Україна (принаймні щодо формального розподілу), зокрема. До другої, де ці повноваження делеговані зовнішньополітичному та зовнішньоекономічному відомствам – Австралія, Канада, Велика Британія. І третя група, де ці функції виконують спеціально створені структури, наприклад департаменти, директорати – Іспанія, Ізраїль[27]. Окрім того, важливим елементами у структурі зовнішньоекономічних органів на рівні мікроекономічної дипломатії є державні та приватні секції, торгово-посередницькі представництва (далі – ТПП), в Україні торгово-економічні місії – ТЕМи, та економічні агенти. Так, Франція має більше 3500 агентів, 76 ТПП у 120 країнах, Німеччина – 1200 агентів, 48 ТПП у 70 країнах, США – 900 агентів у 134 комерційних секціях 69 країнах, 73 ТПП у 65 країнах [27]. До роботи з зовнішньоекономічними відомствами активно залучаються бізнесові кола. Однак якісним показником роботи зовнішньоекономічної структури є прийняття ефективних логістичних рішень. З цієї метою створюються консультативні міжвідомчі органи, покликані консолідувати всі інституції і оптимізувати їх діяльність. Нарешті, злагоджена робота економічної дипломатії приносить солідні дивіденди. Лише комерційно-дипломатичні представництва забезпечують Німеччині 10 % світової торгівлі, США – 9,6%, Японії – 6,3%, Китаю – 5,8%, Франції – 5,2%, Великобританії – 4,1%, Канаді – 3,6% [38]. Отже, зарубіжний досвід доводить, що економізація зовнішньої політики є вагомим інструментом у зростанні економіки держави і важливим елементом національної безпеки.

Процес економізації зовнішньої політики незалежної України нерозривно пов'язаний з світовими традиціями і зразками, але, водночас, має свої особливості. На нашу думку, особливості обумовлені насамперед наступними обставинами: станом становлення державності і, відповідно, незалежної зовнішньої політики; незавершеністю ринкових та демократичних реформ; слабкістю громадянського суспільства; необхідністю інтегруватися в світову господарську систему, яка вже інституціонально та нормативно склалася, за умов кількісно і якісно слабкої економіки. Зрозуміло, що стратегічно невизначена зовнішня політика не може мати ефективний економічний компонент, а слабкому громадянському суспільству важко протидіяти підміні національних інтересів кланово-олігархічними.

Прийняття Декларації про державний суверенітет України, визнання її незалежності на міжнародній арені відкрили широкі горизонти у державотворенні. Одним з визначальних його проявів є незалежна зовнішня політика. Головною складовою стратегічної мети зовнішньої політики України є забезпечення ефективної участі країни у світовій економіці з максимальним захистом власних інтересів, перетворення України на економічно розвинуту регіональну державу. Для її досягнення перший Президент України Л. Кравчук взяв курс на зближення з країнами Заходу, вступ до ЄС та набуття членства у НАТО. З 1992 р. Україна прийнята до Міжнародного валютного фонду та Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Вже Постанова Верховної Ради «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. декларувала, що одна з трьох груп національних інтересів України у сфері міжнародних відносин – це «економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство» [11]. Головні засади організації дипломатичного корпусу України регулював Указ Президента України від 16 липня 1993 року «Про Положення про дипломатичну службу», хоча слід зазначити, що економічних аспектів діяльності він не містив. Вже наприкінці каденції Л. Кравчук підписав Угоду про співробітництво та партнерство з ЄС. Перші кроки представлення економічного потенціалу України на міжнародній арені нівелювались радянськими кадрами та відповідними методами управління зовнішньополітичними відомствами, відсутністю якісної економічної освіти у дипломатів та досвіду господарювання у ринковій економіці. Окрім того, політична та економічна еліта держави не розуміла сутності економічних засад зовнішньої політики, як

вагомого елементу формування національної безпеки, перебуваючи у полоні романтичних думок на кшталт «захід нам допоможе» і сповідуючи ідеї ідеалізму у теорії міжнародних відносин. Інакше кажучи, за часів президенства Л. Кравчука спостерігаємо початковий етап економізації, формальне усвідомлення необхідності, формування окремих елементів норм та інститутів, відсутність не тільки економічної дипломатії як компонента, але й зовнішньої політики як стратегічно визначеної та інституціонально структурованої системи.

Наступний Президент Л. Кучма у зовнішній політиці керувався стратегією «багатовекторності», балансує між Заходом і Росією, що зрештою негативно вплинуло на формування європейського та євроатлантичного вимірів зовнішньої політики. З точки зору економізації, геополітичний вибір мав принципове значення, він визначав принципи, норми та міжнародні інститути, в контексті яких вона розгортатиметься. У 1999 р. Леонід Кучма використовує термін «економізація зовнішньої політики України», як напрям, який мав стати одним з її пріоритетів. Тогочасний очільник МЗС України Б. Тарасюк наголошував на координуючій ролі дипломатичного відомства в цьому процесі: розвитку договірно-правової бази, пошуку потенціальних партнерів та інвесторів, проведення антидемпінгових розслідувань, збору інформації про нові ринки збуту української продукції [17]. 9 липня 2002 року Леонід Кучма своїм указом ввів у дію рішення Ради національної безпеки та оборони України про інтеграцію України до євроатлантичних структур. 24 березня 2003 року Україна і НАТО оприлюднили громадськості план Україна-НАТО, який було схвалено в листопаді 2002 року на Паризькому саміті. У квітні 2002 року Кучма створив Державну раду з питань європейської та євроатлантичної інтеграції для координації дій органів влади по інтеграції України в політичний, економічний та правовий простір Європи. У лютому цього ж року Україна заявила про бажання отримати статус країни-сусіда ЄС. А в травні 2003 року Президент заявив, що Україна довела обґрунтованість своєї заявки на членство в ЄС і розраховує на те, що на наступному саміті Україна – ЄС питання про асоційоване членство України може бути переведено у практичну площину.

Серед позитивних прикладів сприяння української дипломатії виході вітчизняних виробників на міжнародні ринки можна відзначити налагодження науково-технічної співпраці харківських КБ ім. Морозова і заводу Малишева з чеським промисловим об'єднанням "Богемія", результатом якої стало створення танку Т-72МП. Завдяки внутрішньополітичній та економічній стабільності на протязі 2002-2004 рр. Україна отримала 3,832 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій (далі ПІІ), що дозволило досягнути за підсумками 2004 р. рекордного приросту ВВП у 11,8% за даними МВФ [15]. Було здійснено "міні-прорив" у справі захисту прав та інтересів українських громадян за кордоном – укладено угоду з Португалією про легалізацію українських трудових мігрантів [8, с.28]. Це були вагомі здобутки у зовнішній політиці України, включно щодо перспектив її економізації.

Однак, на урочистостях з нагоди дванадцятої річниці Незалежності України Л. Кучма, наголошуючи про необхідність подальшої економізації зовнішньої політики України, як вагомого засобу впливу на зростання ВВП і співпраці з ЄС, водночас, визнає її спільною і об'єднаною метою для країн СНД і, насамперед, з Росією [7]. Вже наприкінці своєї другої каденції Л. Кучма виключив з Військової доктрини положення про вступ України до НАТО та Європейського Союзу як кінцеву мету політики євроатлантичної та європейської інтеграції країни. За часів Л. Кучми в Україні завершилися формування олігархічно-кланової системи управління державою, монополізація та криміналізація економіки, вибухнув гучний внутрішньополітичний «касетний скандал» та зовнішньополітичний з приводу продажу «кольчуг», що безперечно негативно вплинуло на міжнародний імідж України та роботу зовнішньополітичних відомств. Ускладнення стосунків з Заходом та страх ізоляції штовхали Л. Кучму у східному інтеграційному векторі. Найбільшим зовнішньоторговельним партнером за президенства Кучми залишалась Росія, окрім того зберігалась тенденція зростання негативного торговельного сальдо з нашим північним сусідом. Корупція стала невід'ємною складовою роботи всіх гілок державної влади та їх структурних елементів, митної і консульської служби, зокрема [8, с.28]. Адміністрація Президента перебрала на себе функції головного координатора зовнішніх зв'язків України, які належали МЗС України. Отже, можна констатувати, що за президенства Л. Кучми відбувається активне формування інституціонально-нормативних засад економізації зовнішньої політики. Разом з тим, через олігархічну природу суспільства і політичного режиму, тотальну корупцію економізація відбувається в інтересах фінансово-промислових груп. Безумовно, населення України також мало певний зиск від економічного зростання, але в цілому така модель не мала навіть короткострокових перспектив, що й було підтверджено подальшим розвитком ситуації в країні.

Президент України Віктор Ющенко відзначився відверто прозахідною політикою, що викликало постійні економічні конфлікти з Росією. Головною перемогою української держави, її дипломатичного корпусу у просуванні економічних інтересів України на світовому ринку є вступ України в 2008 р. до СОТ. Україна на рівних правах з іншими членами організації бере участь у формуванні правил торгівлі на світовому ринку з метою врахування національних інтересів нашої країни, отримала право справедливого вирішення економічних суперечок у рамках СОТ, позбулася дискримінаційного оподаткування, ліцензування деяких видів українських товарів. У 2007 р. В. Ющенко розпочав перемовини про зміну Угоди про партнерство та співпрацю з ЄС на новий формат – Угоду про асоціацію з ЄС, а у 2008 р. – про отримання Україною безвізового режиму з ЄС. У 2008 р. Президент України намагався отримати План дій щодо членства в НАТО. Зовнішньополітичні успіхи та ініціативи України отримали належну «фінансову оцінку» закордонними інвесторами – за 2004-2009 рр. ПІІ в українську економіку склали 39,032 млрд. дол. США [15]. Однак подальших вагомих кроків у реалізації ідеї економізації зовнішньої політики України зроблено не було. Окрім того, Віктор Ющенко продовжив згубну практику свого попередника по збереженню Адміністрацією Президента повноважень безпосереднього управління зовнішньополітичними питаннями, що традиційно знаходяться у компетенції МЗС, навіть радники до посольства призначались лише після затвердження на Банковій. Таким чином, Віктору Ющенку вдалося змінити основний вектор зовнішньої політики, але спроби кардинально змінити систему і усунути основні перешкоди для успішної економічної дипломатії провалилися. Підтвердженням провалу став реванш олігархічних та проросійських сил.

8 листопада 2011 року Президент Віктор Янукович визначив головною метою зовнішньої політики зняття будь-яких перешкод на шляху руху українських товарів за кордоном, на світових ринках, зауваживши, що мова йде про ринки країн ЄС, Росії та інших держав світу із дотриманням курсу на захист національних інтересів [31]. Тодішній (короткочасний) очільник МЗС України П. Порошенко до здобутків у цьому напрямку відносив здійснення довгострокових проєктів ЄС в Україні (енергетика, розвиток малого та середнього бізнесу, облаштування кордонів, удосконалення судової системи, інвестиційні програми ЄС; програми допомоги Twinning) [10, с.4]. У грудні 2011 р. В. Янукович наголосив на важливості економізації зовнішньої політики України та у цьому контексті – подальшому поглибленні двостороннього співробітництва з партнерами у світі [32]. Ще 8 квітня 2010 р. Указом Президента України в черговий започатковувались структурні зміни в економічній дипломатії: Торгово-економічні місії (далі ТЕМи) було ліквідовано у складі Мінекономіки та створено економічні відділи у складі МЗС України [19]. Досить швидко стала очевидною не стільки помилковість, як не суттєвість цього рішення. Тому, у 2012 р. Кабінет Міністрів ініціював відновлення ТЕМів у підпорядкуванні Мінекономіки.

У 2011р. зовнішньополітичне відомство презентувало концепцію економізації зовнішньої політики. Великий бізнес (принаймні та його частина, яка адаптувалася до системи) був задоволений роботою МЗС України. Фактично наново відкрили ринки Латинської Америки, Далекого Сходу, Китаю, частково – Африки. В закордонних поїздках очільника МЗС України К. Грищенка супроводжували великої групи представників бізнесу. При МЗС України була створена на громадських засадах Рада експортерів та інвесторів для розгляду зовнішньоекономічних питань українських товаровиробників. 3 жовтня 2012 р. В. Янукович під час зустрічі з учасниками Одинадцятої наради керівників закордонних дипломатичних установ України наголошував: «необхідно посилити економічну складову нашої дипломатії, діяльність наших послів і дипломатичних установ... створення гнучких механізмів співпраці в рамках державно-приватного партнерства, створення умов для бізнесу, залучення інвестицій – це той шлях, який буде нас вести до успіху» [32]. Окрім певних успіхів у зовнішній торгівлі, результатом «заманювання» іноземних інвесторів шляхом обіцянок проведення регуляторної реформи із скороченням дозвільної системи на 90%, вочевидь вигідним геополітичним розташуванням України, наявністю висококваліфікованої дешевої робочої сили стали ПІІ у сумі 26,602 млрд. дол. США за 2010-2013 рр. [15]. Однак, окремі успіхи економічної дипломатії були затьмарені «Харківськими угодами», видаленням із законодавства згадки про прагнення України інтегруватись до НАТО та найдраматичнішим рішенням В. Януковича відмовитись від підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС і кривавим протистоянням влади і народу.

В цілому, Віктор Янукович зробив створену Леонідом Кучмою кланово-олігархічну модель більш цинічною і відверто кримінальною. Це, а також порушення балансу між фінансово-промисловими групами навіть не на користь донецького клану, а в інтересах так званої «сім'ї», швидко вкоротило і

без того невеликий потенціал існування системи. З'ясувалося, що наведені вище кроки в сфері економічної дипломатії було фактично інструментами збагачення вузького кола наближених до президента осіб.

Драматичні події в Україні 2013-2014 рр. створили передумови як кардинальних суспільних трансформацій, так і радикальних змін в зовнішній політиці, включно із напрацюванням цивілізованого, системного формату її економізації. Слід зауважити, що Революція Гідності починалася з Євромайдану, а сама ідея європейської інтеграції має потужну економічну складову. Анексія Криму, російська агресія на Сході України докорінно змінила зовнішньополітичну та зовнішньоекономічну орієнтацію держави, перед суб'єктами господарювання виникла нагальна потреба змінити експортний асортимент товарів та послуг на нові пріоритетні ринки збуту.

Новообраний Президент України Петро Порошенко підписав Угоду про Асоціацію з ЄС [18], Україна за його президенства виконала вимоги і отримала безвізовий режим з ЄС, він ініціював припинення дії Угоди про дружбу та співробітництво з Росією та закріплення в Конституції України вступу до НАТО та ЄС. Однак, такі кроки не лише наблизили точку «незворотності» до минулого для української держави і відкрили нові горизонти політичного, економічного, культурного, врешті цивілізаційного розвитку, але й чітко окреслили проблеми, без вирішення яких у максимально стислі строки, Україні цих горизонтів не досягнути.

Перша і очевидна з таких проблем – від'ємне торгівельне сальдо, яке в окремих роках сягало загрозливих 8% ВВП. Найбільшим партнером у зовнішній торгівлі до 2013 р. була Росія. Імпорт завжди переважав експорт, а зростання товарообігу відбувалось за рахунок підвищення цін на енергоносії, що використовувалось Росією як інструмент політичного тиску. З різким скороченням товарообігу між державами (з 2014 р. по 2018 р. експорт до Росії впав більше ніж у 4 рази, а імпорт на 66% [4]) постала невідкладна проблема пошуку нових ринків збуту для українських товарів. Окрім того, висока відкритість української економіки (середній показник частки експорту в структурі ВВП сягає 50%) робить її вразливою для зовнішнього впливу [4]. Головними статтями українського експорту залишаються товари з малою доданою вартістю: вироби чорної металургії та зерно, що сумарно становлять третину у зовнішній торгівлі. За розрахунками Всесвітнього банку в країнах, де економіка швидко зростає, частка високотехнологічного експорту досягає 40% ВВП, а в Україні станом на 2015 р. – лише 6%. Якщо у 1993-1997 рр. експортні показники Україні були близькими до показників Польщі, Чеської Республіки і Туреччини, то у 2011-2014 рр. вони досягають лише 25-30% від показників цих держав [3]. І це при тому, що українська економіка була традиційно зорієнтована на експорт.

Тому проблема економізації зовнішньої політики України постала очевидним елементом економічної складової національної безпеки України і потребує рішучих, суттєвих системних змін. Позитивним є усвідомлення такої необхідності не тільки правлячою верхівкою, але й пересічними громадянами, про що свідчать опитування громадської думки в рамках проекту «Аудит зовнішньої політики України»[1]. Адже зростання експорту – це створення додаткових робочих місць, нових виробничих потужностей, розширення внутрішнього ринку. З 2014 р., після анексії Криму Росією та початку неоголошеної війни проти України на Донбасі, в умовах різкого скорочення товарообігу з Росією, процес економізації зовнішньої політики України остаточно «політизується» і сприймається українським суспільством як прозахідний.

Президент Петро Порошенко, уряди Арсенія Яценюка та Володимира Гройсмана змогли суттєво гармонізувати зовнішньополітичну стратегію з внутрішніми суспільними трансформаціями, серйозно наблизити природу економізації до зразків демократичних ринкових країн, коли вона працює як на економічне зростання, так й поліпшення добробуту людей, обслуговує потреби не тільки бізнесу, але й громадян. В таких умовах виникає можливість і потреба реалістичної ефективної стратегія економізації зовнішньої політики. І хоча її розробка і прийняття знаходяться у компетенції головних акторів зовнішньої політики держави: Президента України, уряду та Верховної Ради, до її обговорення необхідно долучити фахівців, експертів, громадськість, а головне експортерів. Коли ми говоримо про стратегію, ми маємо на увазі не стільки черговий офіційний документ, скільки наявність системної політики держави в цій сфері. Протягом 2014-2019 рр. діяльність урядів і президента свідчать щонайменше про, по-перше, усвідомлення необхідності, по-друге – наявність тенденції становлення стратегічного курсу на економізацію на практиці. Виходячи з цього, вважаємо доцільним розглянути стан економізації зовнішньої політики в контексті ключових завдань та підходів до їхнього вирішення, що авторами «Нової економічної дипломатії» визначається як вимір «інструментів і проблем». [41, р. 4-5]

Почнемо з реалій та потенціалу українського експорту. Перше питання тут – які товари і послуги можемо і варто виробляти. Для цього необхідно вивчити зовнішні ринки, попит інших держав, запити їх бізнесу, враховуючи експорт яких товарів вигідно розвивати Україні. Використовуючи методіку міжнародних організацій українські галузі економіки можна розділити на чотири групи: до першої належать програмування, виробництво машин і обладнання, авіабудування, до другої – фармацевтичне виробництво та телекомунікації, до третьої – металургія, сільське господарство, четверта – добування вугілля, виробництво текстилю. Експорт товарів третьої і четвертої групи виснажує наші надра та землю. Товари першої та другої групи мають велику додану вартість і тому високоприбуткові, роблять експорт наступальним і привабливим для інвестицій. Друге питання – як знайти покупця або куди експортувати. Враховуючи високу конкуренцію на світових ринках, необхідно вивчати запити з різних сторін та джерел, їх реалістичність. На це потрібні час і кваліфіковані кадри, які володіють знаннями у діапазоні від специфіки країни імпортера, до культури її народу включно. Третє, найскладніше, – які інституції вибудують оптимальну логістику економізації зовнішньої політики України. А це означає актуалізацію наступного завдання – ефективного інституціонального забезпечення.

Еволюція цього питання бере початок ще з Радянського Союзу, від якого у спадок перейшов алгоритм діяльності зовнішньоекономічних органів тепер уже в незалежній Україні. Відповідно до нього, очільниками зовнішньоекономічної політики України стали конкуруючі МЗС та Мінекономіки, яке поглинуло радянське Міністерство зовнішньої торгівлі. Безпосереднє вирішення зовнішньоекономічних питань за кордоном стало компетенцією посольств, що підпорядковуються МЗС і ТЕМи, діяльність яких координує Мінекономіки, сьогодні Мінекономрозвитку. У тоталітарній системі всі зовнішньополітичні установи перебували під керівництвом компартійних структур, у пострадянському просторі ця система перестала діяти. Після прийняття Незалежності виникла конкурентна боротьба між МЗС і Мінекономрозвитку за сфери впливу на процес сприяння зовнішній торгівлі. З 1991р. по 2015 р. чотири рази пальма першості переходила від одного відомства до іншого, ТЕМи перепідпорядковувалися, замінювалися економічними відділами чи радниками, скасовувалися і відновлювалися [3]. Такі дії розбалансовували систему, дезорієнтовували закордонних партнерів. Окрім того, великі українські експортери почали самостійно, без офіційної дипломатичної підтримки, створювати власні представництва за кордоном: «СКМ» та «Метінвест» Р. Ахметова, «Інтерпайп» В.Пінчука, «Fettechro» К. Жеваго, «Milkiland» А. Юркевича та "Мироновський хлібопродукт" Ю. Косюка,. Середній бізнес користувався послугами Торгово-промислової палати, Українського союзу промисловців і навіть облдержадміністрацій. Це призвело до зниження якості «експортних послуг» дипломатів, появи сумнівних посередників. Але, на жаль, і донині, реформування економічної дипломатії не завершено. Довгоочікуваний закон України «Про дипломатичну службу» розширив економічну складову діяльності українських дипломатів, але не врегульованим належним чином залишилось питання економічної дипломатії, хоча воно є ключовим. 30 липня 2020 р. прем'єр-міністр України Д. Шмигаль дав чергове доручення «зробити реформу відповідних дипломатичних представництв... переорієнтувати їх на підтримку наших виробників» [28].

Вивчаючи закордонний досвід, наприклад литовський, та думку експертів, вважаємо, що для України прийнятна модель керівної ролі МЗС за потужного сприяння Мінекономрозвитку у наповненні роботи економічним змістом. Однак в усіх успішних закордонних моделях присутні ще кілька складових. Одна з них, і третє завдання в нашому огляді – це державне експортно-кредитне агентство (далі ЕКА), яке є інструментом реалізації експортної стратегії держави. Його робота може організовуватись варіативно. Його функцією може бути купівля у національних експортерів товарів, посередництво у продажі їх імпортерам. Можливий варіант страхування, гарантування та здешевлення кредиту для експорту. ЕКА створюється як акціонерне товариство на підставі окремого закону і контрольним пакетом акцій якого володіє держава. Саме на другому варіанті зупинився Кабінет Міністрів України. До 2018 р. ЕКА в Україні не було оскільки правлячі кола не могли з'ясувати, хто контролюватиме нову привабливу інституцію. Станом на липень 2020 р. продовжуються правові та фінансові процедури для належної організації роботи цієї установи.

Та головною четвертою об'єднавчою ланкою в організації успішної системи експорту є громадянське суспільство, представлене бізнес форумами, асоціаціями, різними суспільними організаціями. Саме громадськість здатна організувати круглий стіл між економічною дипломатією, іноземними імпортерами і українськими товаровиробниками, давши їм оцінку і бачення перспектив.

Однак налагодження ефективних комунікацій між громадянами країни та державними інституціями в Україні чи не найважче завдання.

Для вирішення окреслених питань необхідна кваліфікована економічна дипломатія. На 2015 р. вона представлена дипломатичними місіями у 88 країнах і 8 міжнародних організаціях. У великих дипломатичних місіях створені економічні відділи у інших в штаті наявні спеціалісти з зовнішньоекономічних зв'язків. Окрім того в розгалуженій мережі консульств теж вивчаються можливості торгово-економічного співробітництва. Нажаль, констатуємо брак професійно підготовлених кадрів. Він пояснюється традицією створення дипломатичного корпусу України на основі спеціалістів з непрофільною освітою, перебуванням економічних питань у полі зору структур Міністерства економіки, відсутністю зацікавленості вітчизняних підприємців, скороченням фінансування, мінімізацією структури дипкорпусу, відсутністю дієвої відомчої системи підготовки та перепідготовки кадрів. Для вирішення цієї проблеми потрібен час. Однак уже сьогодні якісно виконувати окремі функції економічної дипломатії можуть недержавні актори, до складу яких входять фахівці з зовнішньоекономічним та дипломатичним досвідом, представники української діаспори, географічно спеціалізовані бізнес-групи. Представити економічні інтереси можуть спортсмени та митці в країнах де їх добре знають – наприклад, А. Шевченко в Італії, брати Кличко у Німеччині.

Лише у грудні 2017 р. Кабінет Міністрів України підписав розпорядження «Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки» (далі Експортна стратегія), підготовленого Міністерством економічного розвитку [13]. Основним завданням прийнятого документу є допомога експортерам наукомістких товарів та послуг. І в цьому аспекті є позитивна динаміка. Обсяги експорту товарів харчової промисловості з України у 2018 р. склали 42,1% загального експорту України, що на 1,1% більше ніж у 2017 р. Експорт продукції машинобудування у 2018 р. порівнянні з попереднім роком зріс на 8,3%, ІТ-послуг – на 16,1%, креативних послуг – на 24,1% [30]. Однак загальна тенденція переважання зростання імпорту над зростанням експорту зберігається до сьогодні. На початку розробки Експортної стратегії у 2016 р. від’ємне сальдо торгівельного балансу складало 2,8 млрд. дол. США, а до 2019 р. воно сягнуло майже 10 млрд. дол. США [29]. Експорт наукомісткої продукції у загальному обсязі експортованих товарів та послуг за 2016-2019 рр. скоротився на 2,2% [29]. Головною причиною низької ефективності Експортної стратегії, за словами президента Української асоціації Римського клубу В. Галасюка, є відсутність конкретного плану досягнення поставлених цілей, підкріпленого ресурсами і політичною волею [29]. На нашу думку Експортній стратегії бракує фундаментальних конкретних системних інструментів, наприклад, – створення індустріальних парків, незалежне від внутрішньополітичної кон’юнктури експортно-кредитне агентство, скасування експортного ПДВ.

Окрім зовнішньої торгівлі, вагомим напрямком діяльності економічної дипломатії залишається залучення інвестицій. При МЗС України продовжує діяти Рада експортерів та інвесторів. У серпні 2016 року Президент України П. Порошенко створив Національну інвестиційну раду. Прийнятий у 2017 р. Закон «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України стосовно зменшення бар’єрів для залучення іноземних інвестицій...» надав іноземним інвесторам право отримати вид на проживання у разі інвестування в статутний капітал української фірми 100 тис. Євро. За 2014-2018 рр. в країну надійшло 11,212 млрд. дол. США у вигляді ПІІ [15]. Заява Президента України В. Зеленського про податкові канікули для іноземних інвесторів та програму «інвестиційна няня» за 9 місяців 2019 р. оцінено у 1,711 млрд. дол. США прямих інвестицій [15].

Важливою складовою економізації зовнішньої політики України залишається співпраця з міжнародними організаціями. Вступ України до СОТ дав можливість захищати торговельні інтереси та впливати на формування правил у світовій торгівлі. На протязі 10 років свого членства Україна відстоювала свої права у чотирнадцяти справах: у семи як позивач, у чотирьох як відповідач, і ще у дев’ятнадцяти була третьою стороною. У травні 2016 року Україна стала стороною Угоди про державні закупівлі (GPA). Це дало можливість українським компаніям брати участь у державних закупівлях 46 країн-учасниць цієї угоди. А ринок державних закупівель країн СОТ оцінюється у 1,7 трлн. дол. США.

Діяльність України у сфері економічної дипломатії значною мірою пов’язана з Угодою про асоціацію з ЄС. За три роки дії Зони вільної торгівлі торговельний обіг України з ЄС зріс на 40% [33].

Перспективною і далекоглядною є зростаюча співпраця України з НАТО як з військової, так і економічної точки зору. Перехід ЗСУ на натівські стандарти відкриває можливості вітчизняним

виробникам високотехнологічної продукції до участі у ринку озброєння Північноатлантичного Альянсу. Так, 9 серпня 2020 р. НАТО заявило про розширення наукового співробітництва з Україною. Україна на даний час бере участь у 27 ініціативах у рамках програми НАТО «Наука заради миру і безпеки» (SPS), яка включає програму DEXTER: вивчення можливостей виявлення вибухівки і вогнепальної зброї з метою протидії тероризму [14].

Нарешті, одним з пріоритетів у економізації зовнішньої політики саме України, в умовах зростаючої глобалізації є інформаційне забезпечення та захист безпеки та життєдіяльності українських громадян за кордоном. За даними Мінсоцполітики у 2018 р. за кордоном на постійній основі працювало 3,2 млн. українців, а в окремі періоди – від 7 до 9 млн. осіб. У 2018 р. заробітчани переказали додому 11 млрд. дол. США, що склало 11% ВВП, у 2019 р. – 12 млрд. дол. США [9]. Це результати експорту робочої сили, що значно перевищують кредити від МВФ і які отримала держава майже без допомоги своїх органів. Але наші громадяни потребують інформації де, коли і як вони можуть продати свої знання та фізичну силу на ринках праці за кордоном, забезпечення належних умов праці та відпочинку, правового захисту. І це поле діяльності державних та недержавних інституцій України.

Перемоги у зовнішній політиці починаються з успіхів у внутрішній політиці, які формують позитивний імідж держави. Не подоланими проблемами України залишаються олігархізація, монополізація та корупція. В документі «Аудит зовнішньої політики України», згаданому вище, зазначається, що для західних дипломатів найбільшою доданою вартістю від України є імплементація реформ і боротьба з корупцією. Констатується, що окремі українські дипломати пов'язані з певними політсилами та бізнесменами, використовують своє службове становище для покращення власного матеріального. Український уряд може довести ефективність боротьби з корупцією на основі формули трьох «Р» запобігання, оприлюднення, покарання (prevent, publicize, punish) з переходом саме до етапу покарання., позбавитись у зовнішньополітичній системі непрофесійних, антипатріотичних, безініціативних, непорядних працівників, викоринити «кумівство» [1].

За роки президенства П. Порошенка в сфері економізації зовнішньої політики відбулися серйозні позитивні зміни. Найбільш відчутними вони є в напрямі подолання напруження між економікою і політикою: стратегічний курс на ринкові та демократичні реформи всередині країни, чітко визначені євроатлантичний та євроінтеграційний пріоритети на міжнародній арені створюють передумови високої продуктивності економічної складової зовнішньої політики. До того ж влада змогла суттєво розбудувати інституціональні та правові засади діяльності в цьому напрямку – йдеться передусім про Угоду про асоціацію з ЄС, впровадження безвізового режиму, співпрацю з НАТО у військово-технічній галузі тощо. Значно підсилилися можливості впливу недержавних акторів, включно з представниками громадянського суспільства (наприклад, через громадські ради при різних державних органах). Наслідком зусиль стало покращення якості зовнішньої політики загалом, економічної дипломатії зокрема, що мало відображення в експертних оцінках [21-25]. Що стосується економізації, то від загальної оцінки С+ (2 за п'ятибальною шкалою) в 2015 р. відбувся прогрес до твердої В (4 за п'ятибальною шкалою) в 2019 р. Важливо, що вказані оцінки поширюються й на такий важливий критерій, як результати [25, с. 334].

Тим не менше, і в цей період переважно позитивних тенденцій, владі не вдалося подолати такі недоліки, як інституціональна невизначеність (основний прояв – необґрунтоване втручання адміністрації президента) та корупція. Основна причина гальмування прогресу – повільні, непослідовні реформи, помітне відставання фактичних перетворень від трансформації відносно непоганої нормативної складової. Слід також врахувати неоднозначний вплив російської агресії. Вона як ніколи актуалізувала потребу в економізації зовнішньої політики, однак при цьому помітно ускладнила умови її реалізації (втрата частини експортного потенціалу), вимагає серйозних коригувань напрямів, галузей, асортименту.

З приходом до влади Володимира Зеленського і «слуг народу» ситуація не тільки залишається неоднозначною, але й в багатьох аспектах погіршується. З одного боку, нова влада декларує важливість економізації [16; 28], а з іншого – вже є очевидними негативні процеси щодо розмежування функцій Офісу Президента та МЗС України, а також кадрового забезпечення (останнє стосується політики нової влади в цілому, а не лише економізації зовнішньої політики). Відбувається небезпечна недооцінка кореляції зовнішньоекономічних рішень та їхніх геополітичних та безпекових наслідків. Яскравий приклад цього – нерозуміння негативних наслідків приватизації «Мотор Січ» за участі китайських інвесторів для україно-американських відносин [37].

Висновки

Провідні світові держави мають тривалий напрацьований досвід економізації зовнішньої політики, який базується на постулаті забезпечення економічного зростання та сприяння добробуту як її головної мети. Склалися певні моделі економізації, які обумовлені поєднанням загальних правил та національної специфіки.

З набуттям незалежності Україна активно включається в світове господарство, увійшла до основних міжнародних організацій в цій сфері (СОТ передусім), що актуалізувало завдання продуктивного використання економічного компоненту зовнішньої політики. В реалізації цього завдання можна виділити кілька етапів: формування окремих елементів економічної складової (1991-1994 рр.); систематизація економічної дипломатії на кланово-олігархічній основі (1994-2014 рр. з нетривалим відхиленням за часів президенства В. Ющенка); становлення стратегії економізації на ринково-демократичних засадах (2014-2019 рр.).

Разом з тим, економічна дипломатія перебуває у постійному процесі реформування, яке є не завжди послідовним, що негативно впливає на її результативність. За останні п'ять років зросло нормативно-правове забезпечення економічної діяльності зовнішньополітичних інститутів України. Однак не розроблено комплексної стратегії економізації зовнішньої політики України. В основі успішної експортної експансії України мають бути більш фундаментальні системні інструменти, ніж прийнята Стратегія експорту. Зовнішньоекономічним інституціям необхідно максимально сприяти експортерам продукції з високою доданою вартістю.

Зростання ефективності економічної співпраці з міжнародними організаціями (ЄС, НАТО, МВФ) в умовах загострення економічних відносин з Росією залишається стратегічним напрямом у діяльності зовнішньополітичних відомств України.

В умовах глобалізації зростає роль соціальної функції МЗС України та її дипломатичного корпусу, яка полягає у інформаційному забезпеченні та правовому захисті українських громадян за кордоном.

Поряд з цим, провладній колам України не завжди вистачає розуміння або бажання розуміти, що потужна економічна складова зовнішньої політики нашої держави та ефективна діяльність економічної дипломатії, що її втілює, є вагомим внеском у могутність економіки України, а отже її національної безпеки, безпеки кожного громадянина. Залишається значною мірою невирішеною проблема розмежування функцій провладних інституцій, насамперед що стосується повноважень адміністрації/офісу президента та міністерства закордонних справ.

Між тим, дипкорпусу не вистачає кваліфікованих кадрів-менеджерів саме зовнішньоекономічної діяльності. Вкрай необхідним є активний розвиток інститутів «недержавної дипломатії». Поки що не знайдено ефективну модель залучення громадянського суспільства.

І головне, існує нагальна потреба не тільки збереження, але й вдосконалення загальної стратегії зовнішньої політики, укріплення її пріоритетних напрямів та базових принципів. Без цього, без гармонізації внутрішнього та зовнішнього вимірів суспільної трансформації не можна розраховувати на успішну економічну дипломатію.

Бібліографічний список:

1. Аудит зовнішньої політики України. Рекомендації до стратегії зовнішньої політики.
http://neweuropa.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audit_sum_01_60_inet_ukr.pdf
2. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. Монографія.
За заг. ред. О.С. Власюка. Київ: НІСД, 2017. 384 с.
3. Веселовский А. Экспортный потенциал Украины: путь к возрождению.
<https://zn.ua/international/eksportnyy-potencial-ukrainy-put-k-vozhrozhdeniyu-.html> (дата звернення 28.07.2020).
4. Експорт та імпорт України. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/>
(дата звернення 13.07.2020).
5. Європейська та євроатлантична. Transition Book 2019. К.: Урядовий офіс з координації європейської та євроатлантичної інтеграції, 2019. 94 с.
6. Історія економіки та економічної думки. Навч. пос. Ред. колегія: В. М. Ковальчук (голова) та ін.
К.: «Видавництво «Знання», 2008. 647 с.
7. Кучма Л. Економізація зовнішньої політики – це сфера, де ще потрібно серйозно попрацювати.
URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/138685-ekonomzatsiya_zovnshno_poltiki_ukrani_tse_sfera_de_shche_potrbno_seryozno_popratsyuvati_vvaga_leond_kuchma_291326.html
(дата звернення 28.07.2020).
8. Лещенко Л. Потрібні стратегічні корективи зовнішньої політики України. Національна безпека і оборона. 2004. № 9. С. 28.

9. Люди на експорт. Як трудова міграція впливає на українську економіку.
URL: <https://www.dw.com/uk/люди-на-експорт-як-трудова-міграція-впливає-на-українську-економіку/a-47365362> (дата звернення 13.07.2020).
10. Порошенко П. Зовнішня політика України: здобутки, проблеми, перспективи. Національна безпека і оборона. 2010. № 2. С. 2-5.
11. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України».
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
12. Резонанс. Бюлетень матеріалів підготовлених на базі аналізу інформації електронних видань. 2012. № 75. URL: <http://nbuvip.gov.ua/images/rezonans/2012/rez75.pdf>
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки» від 27.12.2017 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-#Text> (дата звернення 21.07.2020).
14. Североатлантический Альянс (НАТО) расширяет научное сотрудничество с Украиной.
URL: <https://bykvu.com/ru/bukvyu/u-nato-zajavili-pro-rozshirennya-naukovogo-spivrobitnictva-z-ukrainouju/> (дата звернення 13.07.2020).
15. Синицын Н. От революции до «няни». Что украинские президенты обещали иностранным инвесторам.
URL: <https://112.ua/ekonomika/ot-revolyucii-do-nyani-hto-ukrainskie-prezidenty-obeshhali-inostrannym-investoram-523085.html> (дата звернення 21.07.2020).
16. Стефанішина О. Три складові членства: яким буде шлях України до НАТО.
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/08/14/7113170/> (дата звернення 22.07.2020).
17. Танасійчук О. Економізація зовнішньої політики України залишається пріоритетом діяльності Міністерства закордонних справ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/9344-ekonomizatsiya_zovnishnoi_politiki_ukraini_zalishatsya_prioritetom_diyalnosti_ministerstva_zakordonnih_sprav_16353.html (дата звернення 13.07.2020).
18. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 24.07.2020).
19. Указ Президента України «Про деякі питання представництва економічних інтересів України за кордоном». № 522/2010. 8 квітня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/522/2010#Text> (дата звернення 13.07.2020).
20. Указ Президента України «Про Положення про дипломатичну службу в Україні».
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267/93#Text> (дата звернення 13.07.2020).
21. Українська призма: зовнішня політика 2015. К.: ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2016. 164 с.
22. Українська призма: зовнішня політика 2016. К.: ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2017. 204 с.
23. Українська призма: зовнішня політика 2017. К.: ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2018. 232 с.
24. Українська призма: зовнішня політика 2018. К.: ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2019. 258 с.
25. Українська призма: зовнішня політика 2019. К.: ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2020. 390 с.
26. Шаров О.М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
27. Шаров О. М. Іноземний досвід у галузі економізації зовнішньої політики.
URL: <http://ufra.org.ua/blog/3844> (дата звернення: 05.08.2020).
28. Шмигаль Д. МЗС має сприяти посиленню українського експорту. URL: <http://uaprom.info/news/175575-shmygal-prosit-mid-sposobstvovat-usileniyu-ukrainskogo-eksporta.html> (дата звернення: 05.08.2020).
29. Чому пробуксовує експортна стратегія України. URL: <https://business.ua/uk/chomu-probuksovue-eksportna-strategiya-ukrajini>
30. Як функціонує експортна стратегія України. URL: <https://vezha.net.ua/yak-funkcionuye-eksportna-strategiya-ukrayini-shho-zminilos-i-chogo-ochikuvati/> (дата звернення: 05.08.2020).
31. Янукович В. Головна мета зовнішньої політики України – економізація.
URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/1280955-yanukovich-zayaviv-shcho-golovna-meta-zovnishnoyi-politiki-ukrayini-ekonomizatsiya> (дата звернення: 25.07.2020).
32. Янукович розповів про міжнародне співробітництво й економізацію зовнішньої політики.
URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/558888-yanukovich-rozpoviv-pro-migenarodne-spivrobitnistvo-y-ekonomizatsiyu-zovnishnoyi-politiki> (дата звернення: 05.08.2020).
33. Association agreement between the EU and Ukraine. European Implementation (update). Brussels: European Union, European Parliamentary Research Service, 2020. 90 p.
34. Berridge G.R. Diplomacy. Theory and Practice. 5th edition. London: Palgrave Macmillan, 2015. 296 p.
35. Buzan B., Wæver O., Wilde de J. Security. A Framework for Analysis. London: Lynne Rienner Publishers, 1998. 240 p.

36. Chatterjee Ch. Economic Diplomacy and Foreign Policy-making. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland AG, 2020. 201 p.
37. Jiang Yu., Legenko V. The Battle for Motor Sich: a Sino-American Dispute in Ukraine. China Brief. 2019. Vol. 19. Issue 20. P. 21-25.
38. Kostecki M., Naray O. Commercial Diplomacy and International Business. Discussion Papers in Diplomacy. Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2007. 41 p. p. 6.
39. Libront K. Economization of German security police. The case of German-Russian relations. URL: <https://www.researchgate.net/publication/260488048> (дата звернення: 3.08.2020).
40. Morgenthau H.J. The Economics of Foreign Policy. *Challenge*. 1959. February. P. 8-13.
41. The New Economic Diplomacy. 4th Edition. Ed. by N. Bayne and St. Woolcock. Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2017. 339 p.
42. U.S. Department of the Treasury. Press Center. The Economic Component of Foreign Policy by John B. Taylor. URL: <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/po1061.aspx> (дата звернення: 5.08.2020).

References:

1. Audyt zovnishn'oji polityky Ukrainy. Rekomendacii do strategiji zovnishn'oji polityky. http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audit_sum_01_60_inet_ukr.pdf
2. Bezpeka ta konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrainy v umovah globalizaciji. Monografija. Za zag. red. O.S. Vlasjuka. Kyjiv: NISD, 2017. 384 s.
3. Veselovskij A. Eksportnyj potencijal Ukrainy: put' k vozrozhdeniju. https://zn.ua/international/eksportnyy-potencial-ukrainy-put-k-vozhrozhdeniyu_.html (data zvernennja 28.07.2020).
4. Eksport ta import Ukrainy. Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (data zvernennja 13.07.2020).
5. Jevropejs'ka ta jevroatlantychna. Transition Book 2019. K.: Urjadovyj ofis z koordynaciji jevropejs'koji ta jevroatlantychnoji integraciji, 2019. 94 s.
6. Istorija ekonomiky ta ekonomichnoji dumky. Navch. pos. Red. kolegija: V. M. Koval'chuk (golova) ta in. K.: «Vydavnytstvo «Znannja», 2008. 647 s.
7. Kuchma L. Ekonomizacija zovnishn'oji polityky – ce sfera, de sche potribno serjozno popracjuvaty. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/138685-ekonomizatsiya_zovnishno_poltiki_ukrani_tse_sfera_de_shche_potribno_seryozno_popratsyuvati_vvaga_leond_kuchma_291326.html (data zvernennja 28.07.2020).
8. Leschenko L. Potribni strategichni korektyvy zovnishn'oji polityky Ukrainy. Nacional'na bezpeka i oborona. 2004. № 9. S. 28.
9. Ljudy na eksport. Jak trudova migracija vplyvaje na ukrajins'ku ekonomiku. URL: <https://www.dw.com/uk/ljudy-na-eksport-jak-trudova-migracija-vplyvaje-na-ukrajins'ku-ekonomiku/a-47365362> (data zvernennja 13.07.2020).
10. Poroshenko P. Zovnishnja polityka Ukrainy: zdobutky, problemy, perspektyvy. Nacional'na bezpeka i oborona. 2010. № 2. S. 2-5.
11. Postanova Verhovnoji Rady Ukrainy «Pro Osnovni naprjamy zovnishn'oji polityky Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
12. Rezonans. Bjuleten' materialiv pidgotovlenyh na bazi analizu informacii elektronnyh vydan'. 2012. № 75. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/rezonans/2012/rez75.pdf>
13. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro shvalennja Eksportnoji strategiji Ukrainy ("dorozhn'oji karty" strategichnogo rozvytku torgivli) na 2017-2021 roky» vid 27.12.2017 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-#Text> (data zvernennja 21.07.2020).
14. Severoatlantycheskij Al'jans (NATO) rasshyrjaet nauchnoe sotrudnychestvo s Ukrainoj. URL: <https://bykvu.com/ru/bukvy/u-nato-zajavili-pro-rozshirennya-naukovogo-spivrobotnictva-z-ukrainoj/> (data zvernennja 13.07.2020).
15. Synycyn N. Ot revolyucyy do «njany». Chto ukrajnskye prezydenty obeschaly ynostrannym ynvestoram. URL: <https://112.ua/ekonomika/ot-revoljucii-do-nyani-cho-ukrainskie-prezidenty-obeshhali-inostrannym-investoram-523085.html> (data zvernennja 21.07.2020).
16. Stefanishyna O. Try skladovi chlenstva: jakym bude shljah Ukrainy do NATO. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/08/14/7113170/> (data zvernennja 22.07.2020).
17. Tanasijchuk O. Ekonomizacija zovnishn'oji polityky Ukrainy zalyshajet'sja prioritetom dijal'nosti Ministerstva zakordonnyh sprav. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/9344-ekonomizatsiya_zovnishnoji_politiki_ukraiini_zalishatsya_prioritetom_diyalnosti_ministerstva_zakordonnih_sprav_16353.html (data zvernennja 13.07.2020).
18. Ugoda pro Asociaciju mizh Ukrainoj, z odniji storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoji energiji i jhnimi derzhavami-chlenami, z inshoji storony. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (data zvernennja 24.07.2020).
19. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro dejaki pytannja predstavnytstva ekonomichnyh interesiv Ukrainy za kordonom». № 522/2010. 8 kvitnja 2010 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/522/2010#Text> (data zvernennja 13.07.2020).

20. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro Polozhennja pro dyplomatychnu sluzhbu v Ukraini». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267/93#Text> (data zvernennja 13.07.2020).
21. Ukrainins'ka pryzma: zovnishnja polityka 2015. K.: GO «Rada zovnishn'oji polityky «Ukrains'ka pryzma», Fond im. Fridriha Eberta, 2016. 164 s.
22. Ukrainins'ka pryzma: zovnishnja polityka 2016. K.: GO «Rada zovnishn'oji polityky «Ukrains'ka pryzma», Fond im. Fridriha Eberta, 2017. 204 s.
23. Ukrainins'ka pryzma: zovnishnja polityka 2017. K.: GO «Rada zovnishn'oji polityky «Ukrains'ka pryzma», Fond im. Fridriha Eberta, 2018. 232 s.
24. Ukrainins'ka pryzma: zovnishnja polityka 2018. K.: GO «Rada zovnishn'oji polityky «Ukrains'ka pryzma», Fond im. Fridriha Eberta, 2019. 258 s.
25. Ukrainins'ka pryzma: zovnishnja polityka 2019. K.: GO «Rada zovnishn'oji polityky «Ukrains'ka pryzma», Fond im. Fridriha Eberta, 2020. 390 s.
26. Sharov O.M. Ekonomichna dyplomacija: osnovy, problemy ta perspektyvy. Kyjiv : NISD, 2019. 560 s.
27. Sharov O. M. Inozemnyj dosvid u galuzi ekonomizaciji zovnishn'oji polityky. URL: <http://ufpa.org.ua/blog/3844> (data zvernennja: 05.08.2020).
28. Shmygal' D. MZS maje spryaty posylennju ukrains'kogo eksportu. URL: <http://uaprom.info/news/175575-shmygal-prosit-mid-sposobstvovat-usileniyu-ukrainskogo-eksporta.html> (data zvernennja: 05.08.2020).
29. Chomu probuksovuje eksportna strategija Ukrainy. URL: <https://business.ua/uk/chomu-probuksovue-eksportna-strategiya-ukrajini>
30. Jak funkcionuje eksportna strategija Ukrainy. URL: <https://vezha.net.ua/yak-funkcionuye-eksportna-strategiya-ukrajini-shho-zminilos-i-chogo-ochikuvati/> (data zvernennja: 05.08.2020).
31. Janukovyh V. Golovna meta zovnishn'oji polityky Ukrainy – ekonomizacija. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/1280955-yanukovich-zayaviv-shcho-golovna-meta-zovnishnoyi-politiki-ukrajini-ekonomizaciya> (data zvernennja: 25.07.2020).
32. Janukovyh rozpoviv pro mizhnarodne spivrobitnytstvo j ekonomizaciju zovnishn'oji polityky. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/558888-yanukovich-rozpoviv-pro-migenarodne-spivrobitnytstvo-y-ekonomizatsiyu-zovnishnoyi-politiki> (data zvernennja: 05.08.2020).
33. Association agreement between the EU and Ukraine. European Implementation (update). Brussels: European Union, European Parliamentary Research Service, 2020. 90 p.
34. Berridge G.R. Diplomacy. Theory and Practice. 5th edition. London: Palgrave Macmillan, 2015. 296 p.
35. Buzan B., Wæver O., Wilde de J. Security. A Framework for Analysis. London: Lynne Rienner Publishers, 1998. 240 p.
36. Chatterjee Ch. Economic Diplomacy and Foreign Policy-making. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland AG, 2020. 201 p.
37. Jiang Yu., Legenko V. The Battle for Motor Sich: a Sino-American Dispute in Ukraine. *China Brief*. 2019. Vol. 19. Issue 20. P. 21-25.
38. Kostecki M., Naray O. Commercial Diplomacy and International Business. *Discussion Papers in Diplomacy*. Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2007. 41 p. p. 6.
39. Libront K. Economization of German security policy. The case of German-Russian relations. URL: <https://www.researchgate.net/publication/260488048> (data zvernennja: 3.08.2020).
40. Morgenthau H.J. The Economics of Foreign Policy. Challenge. 1959. February. P. 8-13.
41. The New Economic Diplomacy. 4th Edition. Ed. by N. Bayne and St. Woolcock. Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2017. 339 p.
42. U.S. Department of the Treasury. Press Center. The Economic Component of Foreign Policy by John B. Taylor. URL: <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/po1061.aspx> (data zvernennja: 5.08.2020).

Kotik Y. V. Economization of the independent Ukraine's foreign policy

The article reveals the essential characteristics of the economization of Ukraine's foreign policy, the stages of its formation. It turns out that the world's leading countries have a long history of foreign policy economization, which is based on the postulate of ensuring economic growth and promoting prosperity as its main goal. The formation of the principles of economic policy of foreign institutions of Ukraine is a combination of Soviet traditions and patterns of world practice. Emphasis is placed on the negative impact of the multi-vector foreign policy of Ukraine's main actors on its economization. It is argued that economic diplomacy is in a constant process of reform, which is not always consistent, which negatively affects its effectiveness. Attention is focused on the importance of Ukraine's cooperation with international organizations in the context of the armed conflict in the East and the sharp reduction of export-import operations with Russia. The problems of functioning of the institute of economic diplomacy are covered: the presence of competition of foreign policy and foreign economic departments of Ukraine, the absence of diplomats – qualified managers of foreign economic activity, lack of funding, staff reduction.

It is concluded that in the context of globalization the role of the social function of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and its diplomatic corps, which is to provide information and legal protection of Ukrainian citizens abroad, is growing. It is necessary to actively create the institution of "non-state diplomacy". Foreign economic institutions need to provide maximum assistance to exporters of high value-added products. The pro-government circles of Ukraine do not always have the understanding or desire to understand that the powerful economic component of our state's foreign policy and the effective economic diplomacy that embodies it are a significant contribution to the power of Ukraine's economy and its national security. The issue of the separation of functions of pro-government institutions remains largely unresolved, primarily with regard to the powers of the administration / office of the President and the Ministry of Foreign Affairs. Ukraine's successful export expansion should be based on more fundamental systemic tools than the adopted Export Strategy. There is an urgent need not only to preserve but also to improve the overall foreign policy strategy, to strengthen its priorities and basic principles.

Key words: *economization, foreign policy, economic diplomacy, economic security, national interests.*